

آتی‌هنو دلایل خلق اشتغال غیر رسمی را بررسی می‌کند

نیروی کار، بازنده وضعیت غیر استاندارد کارگماری

گزارش

نتایج یک گزارش مرتبط با حوزه اشتغال بازار کار، نشان از فعالیت حدود ۵۹ درصدی شاغلان کشور در بخش اشتغال غیر رسمی دارد که بر مبنای استانداردهای بین‌المللی حوزه بازار کار و اشتغال، سهم بالایی محسوب می‌شود. بر همین مبنا، سهم اشتغال رسمی موجود در جامعه کار و تولید نیز حدود ۴۰ درصد برآورد شده که بر اساس داده‌های آماری حوزه اشتغال، اختلاف قابل توجه بین سهم اشتغال رسمی و غیر رسمی در کشور کاملاً بارز بوده که نیازمند هدف‌گذاری و تدوین سیاست‌های مؤثر جهت رفع اختلاف موجود و حرکت به سمت گسترش اشتغال رسمی است. بانگاهی به جمعیت فعال بیش از ۶۴ میلیون نفری (۱۵ ساله و بیشتر در سن کار) و جامعه ۲۴ میلیون نفری شاغلان کشور در قالب ظرفیت بزرگ حوزه اشتغال و تولید، در این شماره با تمرکز بر آسیب‌های ناشی اشتغال غیر رسمی برای بازار کار و نیروی کار، مفهوم این نوع اشتغال، دلایل شکل‌گیری و اثرگذاری آن در هدف‌گذاری بازار اشتغال و تولید را بررسی می‌کنیم.

یادداشت

علی اصلانی

عضو کانون عالی شوراهای اسلامی کار

شورایعالی کار و حق مسکن کارگران

موضوعات و موارد مصوب شورایعالی کار در واقع پس از طرح مسأله و تصویب، تبدیل به قانون شده و قابلیت اجرایی خواهد داشت که تعیین و الزام پرداخت حق مسکن کارگری به عنوان یکی از موارد موجود در چارچوب اختیارات قانون شورایعالی کار نیز مشمول این روند قانونی است. به این موضوع در ماده (۱۶۷) قانون کار جمهوری اسلامی ایران نیز اشاره شده است. در این قانون، اعضای شورایعالی کار و وظایف آن در راستای تصویب موارد قانونی مرتبط با حوزه کار و اشتغال نیز دیده شده است.

در طول دهه‌های گذشته، مصوبات شورایعالی کار مرتبط با جامعه کار و تولید در همه ادوار به صورت کامل مورد نظر قرار گرفته و قابلیت اجرایی داشته است. تنها بند قانونی مرتبط با شورایعالی کار که اجرای مصوبات آن استثناء و منوط به تصویب هیأت وزیران شده در خصوص حق مسکن

بر اساس قانون کار، شورایعالی کار مکلف است در خصوص حق مسکن جامعه کارگری عدد پیشنهادی خود را به هیأت وزیران ارائه داده تا توسط این هیأت مورد بررسی و تصویب قرار گرفته و پس از ابلاغ، توسط کارفرمایان اجرایی شود.

در سال جاری ابتدا مبالغ مختلف ۴۵۰، ۵۵۰ و ۶۵۰ هزار تومان در خصوص حق مسکن پرداختی به کارگران مطرح شد، اما طرح اعداد و ارقام مختلف در خصوص پرداخت حق مسکن کارگران علاوه بر سهم ناکافی در حل مشکلات جاری حوزه مسکن، مسائل و چالش‌هایی را برای کارفرمایان ایجاد کرد.

در واقع کارفرمایان در قالب شرکت‌ها به دلیل محاسبات صدور سند، گزارش مالی، حساب‌رسی‌های تأمین اجتماعی و دارایی‌ها با توجه به ابلاغ‌های مختلف در خصوص حق مسکن کارگران بانجام دوباره کاری مجبور به جمع‌بندی و ارائه گزارش‌های مالی به صورت کار مجدد و مکرر خواهند شد.

به عنوان مثال، شرکت‌هایی که نیروی کار بسیاری در اختیار دارند، برای ارائه گزارش‌های مالی به دلیل انجام دوباره کاری مربوط به ابلاغیه‌های مختلف حق مسکن کارگری، مجبور به مصرف بسیار بالای کاغذ و هدر رفت هزینه‌ها و منابع فراوان خواهند شد.

بر اساس شنیده‌ها از ابتدای مهرماه سال ۱۴۰۱ با صدور احکام جدید توسط کارفرمایان، حق مسکن کارگری مبلغ ۶۵۰ هزار تومان محاسبه خواهد شد. همچنین مابه‌التفاوت حق مسکن پرداختی جامعه کارگری در شش ماهه ابتدای سال نیز بر این اساس باید به کارگران پرداخت شود. البته این موضوع هنوز از مراجع رسمی اعلام نشده و در حد طرح است. در مجموعه امیدواریم هر موضوعی که در شورایعالی کار مورد تصویب قرار می‌گیرد موضوع حق مسکن کارگران مورد توجه قرار گرفته، اجرایی شده و مبلغ ۶۵۰ هزار تومان و مابه‌التفاوت آن توسط کارفرمایان به جامعه کارگری پرداخت شود.

احسان احمدی

روزنامه‌نگار

عدم شمول شاغلان بخش غیر رسمی در قالب قانون کار و قرار نگرفتن تحت پوشش تأمین اجتماعی، منابع بالقوه این سازمان را تحت تأثیر قرار داده و مانع توسعه و گسترش چتر بیمه‌ای این سازمان خواهد شد

بر اساس اعلام وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی؛ در حال حاضر ۲ میلیون و ۴۰۰ هزار نفر بیکار، ۲ میلیون و ۲۰۰ هزار نفر دارای اشتغال ناقص و ۲ میلیون نفر نیز نامید از کار بوده که در قالب اشتغال غیر رسمی قرار می‌گیرند. حوزه غیر رسمی اشتغال در واقع بخشی از نیروی کار فاقد حمایت‌های قانونی و بیمه‌ای محسوب می‌شود که نقش قابل توجهی در اشتغال، تولید و افزایش تولید ناخالص داخلی و درآمد سرانه دارد. بر اساس نظر کارشناسان حوزه اشتغال، افزایش عرضه نیروی کار، فقدان سرمایه‌گذاری مناسب و قوانین دست‌وپاگیر جهت ایجاد واحدهای کارگاهی اقتصادی، سه عامل شکل‌گیری این بخش از اشتغال محسوب شده که در این بستر امکان بهره‌مندی از حمایت‌های قانونی حوزه کار برای شاغلان غیر رسمی وجود ندارد.

اشتغال غیر رسمی از دیدگاه سازمان بین‌المللی کار (ILO)، واژه اشتغال غیر رسمی به تمام فعالیت‌های اقتصادی کارگران و بنگاه‌های اقتصادی اطلاق شده که به طور کامل یا جزئی تحت پوشش ترتیبات رسمی نیستند. در این چارچوب، اقتصاد غیر رسمی مشمول فعالیت‌های غیر قانونی نشده و بر اساس تعاریف مختلف، مشاغل غیر رسمی، بدون داشتن قرارداد رسمی کار با دستمزد کمتر از حداقل مزد قانونی و بدون برخورداری از خدمات بیمه‌ای و چتر حمایتی قانون کار مشتمول به کار هستند. همچنین بر اساس استانداردهای حوزه اشتغال، آمار رسمی بازار کار شامل مجموع جمعیت شاغل رسمی و غیر رسمی است. در همین ارتباط، شاغلان غیر رسمی افرادی را شامل می‌شود که هر چند در آمار شاغلان قرار دارند اما تحت پوشش بیمه‌های حمایتی درمانی و بازنشستگی نیستند. این بخش از جامعه شاغل و فعال بازار کار شامل بازرسی نهادهای نظارتی نشده و تعاریف آماری از این مشاغل به عنوان «اشتغال غیر رسمی» یاد می‌کند.

از نظر سازمان بین‌المللی کار (ILO)، واژه اشتغال غیر رسمی به تمام فعالیت‌های اقتصادی کارگران و بنگاه‌های اقتصادی اطلاق شده که به طور کامل یا جزئی تحت پوشش ترتیبات رسمی نیستند. در این چارچوب، اقتصاد غیر رسمی مشمول فعالیت‌های غیر قانونی نشده و بر اساس تعاریف مختلف، مشاغل غیر رسمی، بدون داشتن قرارداد رسمی کار با دستمزد کمتر از حداقل مزد قانونی و بدون برخورداری از خدمات بیمه‌ای و چتر حمایتی قانون کار مشتمول به کار هستند. همچنین بر اساس استانداردهای حوزه اشتغال، آمار رسمی بازار کار شامل مجموع جمعیت شاغل رسمی و غیر رسمی است. در همین ارتباط، شاغلان غیر رسمی افرادی را شامل می‌شود که هر چند در آمار شاغلان قرار دارند اما تحت پوشش بیمه‌های حمایتی درمانی و بازنشستگی نیستند. این بخش از جامعه شاغل و فعال بازار کار شامل بازرسی نهادهای نظارتی نشده و تعاریف آماری از این مشاغل به عنوان «اشتغال غیر رسمی» یاد می‌کند.

اشتغال غیر رسمی در چارچوب اقتصاد غیر رسمی

برخی کارشناسان اقتصاد و بازار کار معتقدند منشأ اشتغال غیر رسمی، وجود اقتصاد غیر رسمی است. اقتصاد کشورها به نیز به صورت کلی به دو بخش رسمی و غیر رسمی تقسیم می‌شوند. البته اقتصاد غیر رسمی با عناوین دیگری از جمله اقتصاد زیرزمینی، نامشهود و پنهان نیز شناخته شده و سهم این بخش اشتغال از مجموع شاغلان بازار کار با توجه به درجه توسعه‌یافتگی کشورها متفاوت است. همچنین بررسی رسمی آمار اشتغال بخش غیر رسمی، محاسبه شاخص‌هایی از جمله سهم و تعداد شاغلان اشتغال رسمی و غیر رسمی و تحولات این حوزه را دشوار می‌کند.

دلایل شکل‌گیری اشتغال غیر رسمی و آسیب‌های آن

پدیده‌ای به نام «اشتغال غیر رسمی» به عنوان بخشی

غیر قابل تفکیک از زندگی اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بازار کار و تولید بوده که در دهه‌های اخیر بر اساس دلایل مختلفی از جمله مهاجرت، سطح تحصیلات پایین، سن بالا در کشورهای در حال توسعه رواج بیشتری یافته است. برخی آسیب‌ها در قالب اشتغال غیر رسمی از جمله عدم پوشش بیمه‌ای و دریافت حقوق و مزایای خارج از قواعد چارچوب قانون کار، عدم حمایت درمانی و بازنشستگی و همچنین قرار بیمه‌ای برخی کارفرمایان، متوجه فعالان و شاغلان این مدل اشتغال است.

اثرگذاری بر منابع سازمان تأمین اجتماعی

مجموع شرایط اثرگذار اشتغال غیر رسمی در بازار کار و تولید بر وضعیت سازمان تأمین اجتماعی به عنوان بزرگترین نهاد بیمه‌ای با پوشش بیش از ۴۵ میلیون نفر شامل بخش عمده‌ای از جامعه کارگری در حوزه منابع ورودی به سازمان تأمین اجتماعی نیز مؤثر است. عدم شمول شاغلان بخش غیر رسمی در قالب قانون کار و قرار نگرفتن تحت پوشش تأمین اجتماعی، منابع بالقوه این سازمان را تحت تأثیر قرار داده و مانع توسعه و گسترش چتر بیمه‌ای این سازمان خواهد شد. به دلیل اشاره شده، کاهش آمار اشتغال غیر رسمی و رشد شاغلان بخش رسمی اشتغال و اثرگذاری بر وضعیت اقتصاد تولید، حیات سازمان‌های بیمه‌ای بخصوص تأمین اجتماعی را در بلندمدت تضمین کرده که با اتکاء به مقررات جاری، تصویب قوانین مورد نیاز و حمایت‌های دولت از اشتغال رسمی امکان تحقق آن وجود دارد.

نقش کاهش هزینه تولید در اشتغال غیر رسمی

علیرضا حیدری، کارشناس حوزه بازار کار در گفت‌وگو با آتی‌هنو با بیان اینکه مسأله اشتغال غیر رسمی در طول دهه‌ها در کشور مادر جریان فعالیت‌های حوزه کسب‌وکار نقش داشته، گفت: «بخشی از کارفرمایان جهت کاهش هزینه‌های تمام شده محصولات و خدمات قابل ارائه تمایل به استفاده از نیروی کار غیر رسمی دارند.» وی افزود: «اشتغال غیر رسمی در واقع نوعی از روابط بین کارگر و کارفرما در قالب فعالیت‌های کسب‌وکار محسوب شده و به طور حتم یکی از دلایل شکل‌گیری این نوع اشتغال، بهره‌مندی از نیروی کار ارزان در راستای کاهش هزینه‌های تولید است.» این فعال حوزه کارگری اضافه کرد: «با توجه به تمایل بخشی از کارفرمایان به استفاده از این نوع نیروی کار جهت کاهش هزینه‌های تولید، پوشش بیمه‌ای نیز برای این بخش از کارگران در نظر گرفته نشده و یکی از حقوق مسلم نیروی کار نادیده گرفته می‌شود.» وی ادامه داد: «رعایت قانون کار در حوزه پرداخت حقوق و مزایای نیروی کار در ارتباط با شاغلان بخش اشتغال غیر رسمی به طور معمول صورت نگرفته که تضییع حقوق نیروی کار در راستای عدم اجرای قوانین و مقررات این بخش را موجب خواهد شد.» حیدری تصریح کرد: «در بررسی حوادث ناشی از کار نیز بخش قابل توجهی از آسیب‌ها متوجه نیروی کاری بوده که در چارچوب اشتغال غیر رسمی مشغول به کار شده و طبیعتاً

سازوکارهای جدید، رصد اجرای کامل قوانین و مقررات حوزه کار توسط کارگاه‌ها و ارائه تذکرات لازم به کارفرمایان در این خصوص مقدمه‌ای جهت کاهش دعاوی و پرداخت حقوق مزایای کارگران خواهد بود.»

خلاء نظارتی در بازرسی‌ها

حیدری همچنین خاطرنشان کرد: «در مجموع باید گفت در ارتباط با شکل‌گیری و گسترش اشتغال غیر رسمی در فضای کار و تولید، خلاء نظارتی وجود دارد که بخش عمده آن ناشی از کمبود نیروی انسانی حوزه بازرسی کار در ادارات کار است.» وی ادامه داد: «البته در راستای ایجاد اشتغال غیر رسمی در حوزه کسب‌وکار با نگاه به قانون کار در واقع خلاء قانونی در این حوزه دیده نشده و قوانین و مقررات این بخش و بازرسی‌ها به میزان کافی در قانون کار دیده شده است.»

گسترش اشتغال غیر رسمی در کارگاه‌های کوچک

این فعال کسب‌وکار در ادامه گفت: «شکل‌گیری بیشتر اشتغال غیر رسمی در کارگاه‌های کوچک و متوسط صورت گرفته و در واقع اجرای قانون در سطوح بالا، پرداخت حقوق مزایای نیروی کار و توجه به اهمیت اجرای قانون در کارگاه‌های بزرگ در بهترین شکل قانون انجام می‌شود.» وی افزود: «کارگاه‌ها هر اندازه کوچکتر، شکل‌گیری اشتغال غیر رسمی و فرار از اجرای قانون بیشتر در آنها دیده شده و تضییع حقوق نیروی کار نیز به تبع در آنها شکل شده‌تر می‌خواهد داشت.» وی گفت: «برخی آمارهای حوزه بازرسی کار نشان از فعالیت حدود ۳ هزار نیروی بازرس کار برای نظارت بر حسن اجرای قانون کار در کارگاه‌ها است.» این کارشناس حوزه کارگری با اشاره به اینکه تضمین حسن اجرای قانون کار به عنوان یکی از وظایف وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با این تعداد نیروی کار حوزه بازرسی با مشکلاتی مواجه شده، افزود: «افزایش نیروی کار بازرسی به عنوان یکی از اساسی‌ترین ابزارهای حوزه بازرسی باید مورد توجه قرار گرفته تا کاهش آماری اشتغال غیر رسمی را به دنبال داشته باشد.»

افزایش اشتغال غیر رسمی با اقدامات برخی کارفرمایان

حیدری اظهار داشت: «تأسیس کارگاه‌ها با هدف سودآوری منجر به استفاده کارفرمایان از ابزارهای مختلف در راستای ایجاد بهره‌وری و سوددهی بیشتر شده و با توجه به وضعیت اقتصادی به هر اندازه مؤلفه‌های ثبات بازار کار و تولید و شرایط حاکم بر اقتصاد بارز باشد، استقبال کارفرمایان به اجرای قانون نیز پررنگ‌تر خواهد بود.» وی در ادامه عنوان کرد: «دلایل دیگر نظیر شاخص‌های پولی، بانکی، مالیاتی، شرایط بازار کار و تولید، نوسان قیمت محصولات کالایی و خدمات، نرخ ارز و سایر مؤلفه‌های مؤثر در حوزه کسب‌وکار کارگاه‌ها ابزار اثرگذاری در تصمیمات کارفرمایان در استفاده از ابزارهای مختلف در افزایش حاشیه سود بنگاه بوده که شکل‌گیری اشتغال غیر رسمی را نیز به دنبال دارد.» وی افزود: «برخی کارفرمایان برای ایجاد حاشیه سود بالا و کاهش هزینه‌های نیروی کار و هزینه تمام شده محصول یا خدمات قابل ارائه، راهکارهایی برای فرار از شرایط بازرسی کار یافته و در واقع از چشم بازرسان حوزه کار پنهان‌کننده و حقوق نیروی کار را به طور کامل پرداخت نمی‌کنند.» به گفته حیدری، این نوع کارگاه‌ها که بخش زیرزمینی اقتصاد محسوب شده با توجه به قابل شناسایی نبودن، بهره‌کشی از نیروی کار و خروج از شرایط اجرای قانون کار را دنبال کرده تعداد قابل توجهی کارگر در این کارگاه‌ها در وضعیت اشتغال غیر رسمی مشغول به فعالیت هستند. وی ادامه داد: «با توجه به متغیرهای ذکر شده، این بخش به عنوان حوزه غیر رسمی و زیرزمینی اشتغال و بازار کسب‌وکار گسترش خواهد یافت.» وی اضافه کرد: «کشف این کارگاه‌ها، حمایت از آنها در حوزه‌های مختلف و همچنین اطمینان بخشی به آنها در ادامه فعالیت‌های تولیدی منجر به کاهش اشتغال غیر رسمی می‌شود. در غیر این صورت این بخش از اشتغال و کسب‌وکار کماکان به کار خود ادامه داده و بی‌توجهی به اجرای قانون کار و عدم پرداخت حقوق مزایای کارگران نیز یک به رویه عادی در این کارگاه‌ها تبدیل خواهد شد.»